

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

Український переклад термінології німецької гуманітаристики

Цим матеріалом науково-теоретичного семінару «Термінологія епістемології», який відбувся у червні 2016 року в Гете-Інституті в Києві, ми продовжуємо рубрику «Український переклад термінології німецької гуманітаристики». Модератор семінару — Вахтанг Кебуладзе, запрошений експерт — Андрій Богачов.

ТЕРМІНОЛОГІЯ ЕПІСТЕМОЛОГІЇ

Вахтанг Кебуладзе: Ми вирішили не обговорювати всю епістемологічну термінологію, яку вважають сучасною і складною для перекладу, а зосередитися на поняттях одного напрямку, який і нині є впливовим у німецькомовній філософії й дає змогу актуально висловлюватися щодо проблем епістемології. Цей напрямок — феноменологія.

Андрій Богачов: У межах феноменології предмет епістемології суттєво інший від того, що має популярна зараз епістемологія, котра натуралізує свідомість, а відтак натуралізує пізнання¹. Якщо б ми почали розглядати термінологію натуралістичної епістемології, то переважно мали б вивчати, як англійські епістемологічні терміни перекладають німецькою мовою, бо англійська натуралістична епістемологія сьогодні надзвичайно впливова у світі, зокрема в Німеччині. Вочевидь, не варто перекладати з німецької терміни, які безпосередньо перекладаються з англійської. Проте варто звернути увагу на терміни феноменології, які, по-перше, створені в німецькій мові, по-друге, виявляють анти-натуралістичний зміст феноменологічного погляду на природу пізнання.

¹ Е. Гусерль, засновник феноменології, доводив, що натуралізація свідомості є фундаментальною філософською помилкою.

Як і на минулих термінологічних семінарах, сконцентруюся на одному терміні, який, на мій погляд, є ключовим для обраної теми, зараз — для феноменологічної теорії пізнання. Свій варіант перекладу цього терміна я запропонував у книжці «Досвід і сенс» (с. 147). Ідеться про *Vermeinung*, *задумування* і, відповідно, *Vermeintes*, *задумане*². Як на мене, саме такий переклад впливає з розуміння важливої новації Гусерля в епістемології.

Гусерль, описуючи процес пізнання, каже про наявність спочатку «порожньої інтенції» як задумування, далі він намагається відповісти на питання, як у даному в спогляданні сповнилось оте задумане, причому тепер уже як цілком очевидна даність свідомості. Зауважмо, феноменолог не починає моделювати пізнання з фіксації якогось відображення реальності, якогось образу, відбитку, віддзеркалення світу. Натомість він порушує питання про архітекτονіку свідомості. Отож, мова йде про структуру і будову *самої свідомості*, а не про свідомість як «дзеркало природи» (вираз Р. Рорті).

Переклад *Vermeinung* як задумування підкреслює, що для Гусерля первинне визначення сенсу не передбачає даності свідомості, так би мовити, наживо. До оригінальної даності того, що спочатку є лише задуманим, феноменолог має дійти. Завдання феноменологічного пізнання — знайти метод, як задумане сповнити у спогляданні, щоб урешті отримати *феномен*, беззаперечно даність як пізнану істину. Тут мушу наголосити, що феноменологічне поняття задумування корелює саме з поняттям *сенсу*, або значення, а не з якимось *природним явищем у свідомості*, котре, як основний елемент будови свідомості, намагається знайти натуралістична епістемологія. Це принциповий пункт для визначення типу епістемології. Для епістемології насамперед важить те, як визначають основний елемент свідомості. Він належить до фізичної реальності чи ні? Задуманий сенс, ясна річ, не належить до об'єктивної дійсності, а от образ у голові, знак або нейрон — належать.

Гусерль у «Логічних дослідження» довів, що *сенс знака* — не те саме, що *сенс слова*. Помилка багатьох епістемологів полягає в тому, що вони ототожують зазначені речі. Справді-бо, сенс знака легко ідентифікувати з реальним явищем психіки, тобто натуралізувати його, адже цей сенс здається таким же самототожним, як і будь який фізичний об'єкт. Проте слово — не знак у цьому розумінні. Сенс слова існує в мові та спілкуванні, він не самототожний, залежить від комунікації³. Немає ніякого психічного значення слова, образу чи уявлення, про які казав іще Аристотель. Отже, немає незмінної єдності сенсу слова. Тому цей сенс не можна уречевлювати.

Гусерль на початку пізнавального акту свідомості бачить задумане, «порожній сенс», тому він указує на зв'язок структури свідомості насамперед з мовою, а вже потім — з фізичною природою. Однак Гусерль не зробив

² Російський переклад: «подразумевание», відповідно, «подразумеваемое».

³ Пізніше Л. Вітгенштайн сформулював цю феноменологічну думку так: значення — це застосування.

рішучого кроку до визнання принципової мовності будь-якого пізнання. Крок цей зробив його учень М. Гайдегер. Цей філософ, я вважаю, допомагає нам збагнути, що сенс не належать ані до царини вічних ідей, ані до царини емпіричної психіки. Тоді до якої?

Згідно з феноменологією раннього Гайдегера, сенс належать буттю ось-буття. Іншими словами, він належать синкретичній царині *повсякденності* як єдності психічної, соціальної та фізичної царин. Отож *сенс* має свій психічний, комунікативний та об'єктивний (знаковий) бік, як і мова взагалі, як і будь-який екзистенціал. Для Гайдегера царина мови — це царина екзистенції.

Сенс математичних знаків не залежить від того, хто його розуміє, тоді як сенс слів залежить від екзистенції та світу того, хто їх розуміє. Ось чому сенс не може бути даним свідомості взагалі; епістемологічне конструювання такої свідомості — нонсенс. У цьому пункті Гайдегера думка починає рух, відмінний від Гусерлевої феноменології свідомості. Термін задумування корелює в молодого Гайдегера з важливим поняттям *деструкції*, яке передбачає, що слід звільнитися від розумових конструкцій, які порожні й накинуті нам мертвою традицією, які неможливо сповнити у справжньому спогляданні. Зрештою Гайдегер стверджує, що первинна артикуляція світу, дана в «порожньому задумуванні», накинута мовою несправжньої комунікації, якій протистоїть *мова поезії* як мова самоданості речей, де світ промовляє до нас або «говорить нами», а не навпаки, де ми нав'язуємо одне одному свою прагматичну картину світу. Сподіваюся, мені вдалося вас переконати, що з наведеного контексту впливає переклад *Vermeinung* як задумування.

Серед інших філософських термінів, які часто вживані в німецькій епістемологічній літературі, я би запропонував для обговорення такі: *Geltung* — значливість, *Geltungsanspruch* — домагання значливості, *Letztbegründung* — остаточне обґрунтування, *Sachverhalt* — стан речей, *Scheinproblem* — удавана проблема.

Богаčov, Андрій — доктор філософських наук, професор кафедри теоретичної і практичної філософії філософського факультету Київського національного університету ім. Тараса Шевченка.

Кебуладзе, Вахтанг — доктор філософських наук, професор кафедри теоретичної і практичної філософії філософського факультету Київського національного університету ім. Тараса Шевченка.
